

Влиянието на директните плащания върху доходите на земеделските стопанства

Доц. д-р НИНА КОТЕВА

Институт по аграрна икономика - гр. София
E-mail: ninakoteva@abv.bg

Резюме: Въпросите, свързани с влиянието на директните плащания върху аграрната сфера и развитието на земеделските стопанства са многопластови и сложни, затова изследването е конкретизирано върху доходите на земеделските производители.

Целта на настоящата статия е: Въз основа на анализ да се направи оценка на влиянието на директните плащания върху доходите на земеделските стопанства по специализация и икономически размер в условията на единния европейски пазар.

Изследването се базира на информацията от наблюдаваните стопанства, включени в Системата за земеделска и счетоводна информация (СЗСИ).

Въз основа на проведеня анализ на влиянието на директните плащания върху доходите, по типове стопанства, са направени следните обобщаващи изводи:

- Директните плащания оказват положително въздействие за нарастване и стабилизиране доходите на земеделските стопанства;

- Наблюдават се съществени различия в равнището на подкрепа по специализация на стопанствата:

- нарастващо значение на субсидиите при формирането на доходите на стопанствата с полски култури;

- стабилизираща роля при доходите на стопанствата с трайни насаждения и преживни животни;

- почти неутрално влияние по отношение доходите на стопанствата със зеленчуци, свине и птици;

- Задълбочава се диференциацията между доходите на едрите и останалите две групи стопанства - малки и средни.

- Значително се облагодетелстват малък брой едри стопански структури в сектор пол-

ски култури (предимно зърнено-житни и слънчоглед), които се развиват в икономически граници, съизмерими и дори по-високи от европейските стопанства.

- Общата оценка е, че директните плащания оказват общо положително влияние върху доходите на стопанствата, но по типове стопанства подкрепата е неравномерна и небалансирана.

Ключови думи: земеделски стопанства, ОСП на ЕС, директни плащания, доходи на земеделските стопанства

Увод

Общата селскостопанска политика (ОСП) на ЕС е инструмент за въздействие и направляване на развитието на селското стопанство. Приемането на България в ЕС се осъществи при преобладаващо дребни земеделски стопанства, ниска производителност и доходи в аграрната сфера. Субсидирането на единица площ, откъснато от производството, се отразява различно върху развитието на земеделските стопанства. Това налага необходимостта от изследвания за влиянието на директните плащания върху различните типове стопанства. Актуалността и необходимостта от такива разработки се засилва и от очакваното реформиране на ОСП след 2013 г., за да може страната да направи аргументирани и обосновани предложения за промени, защитавайки националните цели и приоритети. Тъй като въздействието на отделните инструменти върху аграрната сфера са многопластови и сложни, нашето изследване е насочено конкретно към влиянието на директните плащания върху доходите на земеделските производители.

Необходимостта и насоката на изследване определят и целта на предложената статия: **Въз основа на анализ да се направи оценка на влиянието на директните плащания върху доходите на земеделските стопанства по специализация и икономически размер в условията на единния европейски пазар.**

В предишни наши публикации подробно са посочени методите на изследване и показателите за оценка на влиянието на отделните мерки и механизми на ОСП на ЕС върху развитието на земеделските стопанства (Башев, Котева, Младенова, 2012).

Анализът по типове стопанства е проведен въз основа на информацията от наблюдаваните стопанства над 1 ИЕ, включени в Системата за земеделска и счетоводна информация (СЗСИ).

Анализ по специализация на стопанствата

Основните икономически показатели на стопанствата бележат ръст след присъединяването на България към ЕС. Наред с другите икономически и пазарни условия в страната, принос за тяхното нарастване имат и получените директни плащания. Субсидиите, получени средно за стопанство, през 2007 г. нарастват 5 пъти спрямо 2006 г., а през 2008 г. - със 71% спрямо предходната година. За сравнение - дялът на субсидиите в нетния доход през 2006 г. е под 19%, през 2007 г. - близо 48%, а през 2008 г. - 70% (фиг. 8).

Анализът на резултатите за периода 2006–2008 г. показва, че, наред с другите фактори, получената подкрепа води до стабилизиране и увеличаване на средните икономически показатели и доходи на стопанствата – брутният доход (БД), нетната добавена стойност (НДС) и нетният доход (НД) се увеличават 2 пъти.

Нараства и производителността на вложения труд, изразена чрез НДС/ГРЕ - през 2007 г. с 50%, в сравнение с 2006 г., а през 2008 г. - с 24% спрямо предходната година.

Директните плащания оказват различно влияние върху доходите по типове стопанства. Основните фактори, които определят силата на въздействие, са:

- размерът на стопанствата (осигуреността със земя);

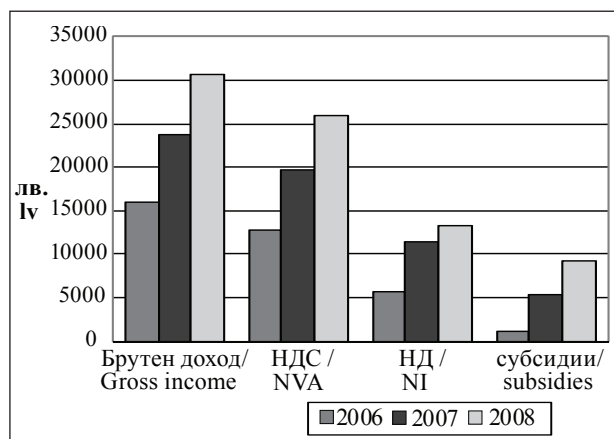
- специализацията на стопанствата (равнището на разходи в зависимост от вида на производство);

- икономическият потенциал на стопанствата.

Анализът по типове стопанства е проведен въз основа на информацията от наблюдаваните стопанства над 1 ИЕ, включени в Системата за земеделска и счетоводна информация (СЗСИ) – 1 034 бр. през 2006 г., 1 081 бр. през 2007 г. и 2 001 бр. за 2008 г. Размерите на стопанствата са значително по-високи от средните за страната (табл. 1).

В стопанствата с полски култури получените субсидии покриват най-голяма част от разходите на 1-ца площ - близо 21% през 2007 г. и над 24% - 2008 г., като този дял ще продължи да нараства през следващите години с нарастването на размера на единните плащания на площ. Най-ниска е подкрепата при стопанствата със зеленчуци. Тя намалява на символичните 1,4% през 2008 г. поради по-високите разходи, свързани с нарастване на цените на семена, торове, препарати и други, спрямо 2007 г. В стопанствата с трайни насаждения, дялът на директните плащания е по-висок, поради ниското равнище на разходите, кореспондиращи със супер екстензивно производство (288 лв./дка - 2007 г., 393 лв. – 2008 г.), (фиг. 2).

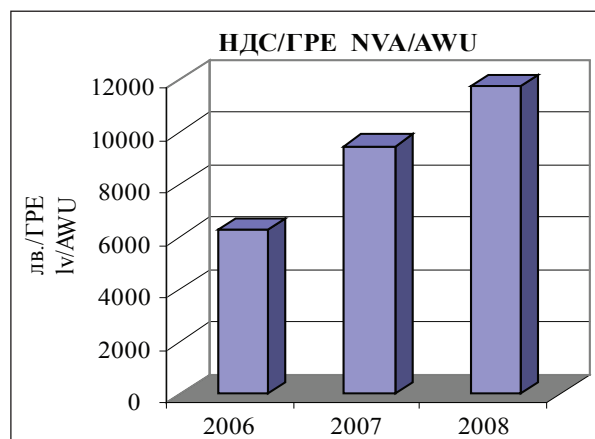
Очертава се силна диференциация в размера на получените субсидии и различия в равнището на подкрепа по специализация на стопанствата. В резултат на значително по-добрата осигуреност със земя, стопанствата с полски култури акумулират най-голям размер единни плащания, около

Фиг. 1. Динамика в средните икономически показатели на стопанствата

Fig. 1. Dynamics of average economic indicators of farms

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ/Source: MAF, Agrostistics, FADN.

2 пъти по-високи от средните за стопанствата в страната. Всички останали групи стопанства са получили по-малък размер субсидии от средните. Най-слабо подкрепени са стопанствата в секторите зеленчуци, свине и птици, поради малкия размер на ИЗП.

Резултатите показват, че високият размер на получените плащанията ще оказва най-силно въздействие върху доходите на стопанствата с полски култури (фиг. 3).

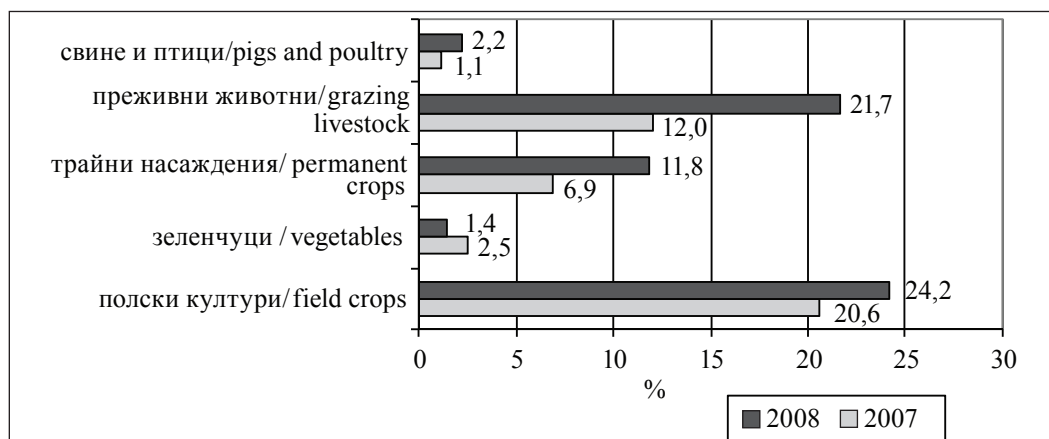
Благодарение на получените субсидии най-значително е нарастването на нетния доход в сто-

Таблица 1. Среден размер на ИЗП на наблюдаваните стопанства от СЗСИ, дка

Table 1. Average size of UAA of the observed farms from FADN, da

По специализация на стопанствата: By farms' typology:	2006 г.	2007 г.	2008 г.
Полски култури/Field crops	505,0	680,4	666,7
Зеленчуци и гъби/Vegetables and mushrooms	10,0	17,2	19,5
Трайни насаждения/Permanent crops	149,0	151,0	168,0
Преживни животни/Grazing livestock	80,0	134,6	131,7
Свине и птици/Pigs and poultry	28,0	30,4	30,8
По икономически размер на стопанствата: By economic size unit of the farms:			
1-7 ИЕ/ESU	39,7	80,3	75,0
8-39 ИЕ/ESU	609,2	744,4	720,0
над 40 ИЕ/over 40 ESU	6 188,2	7138	7213

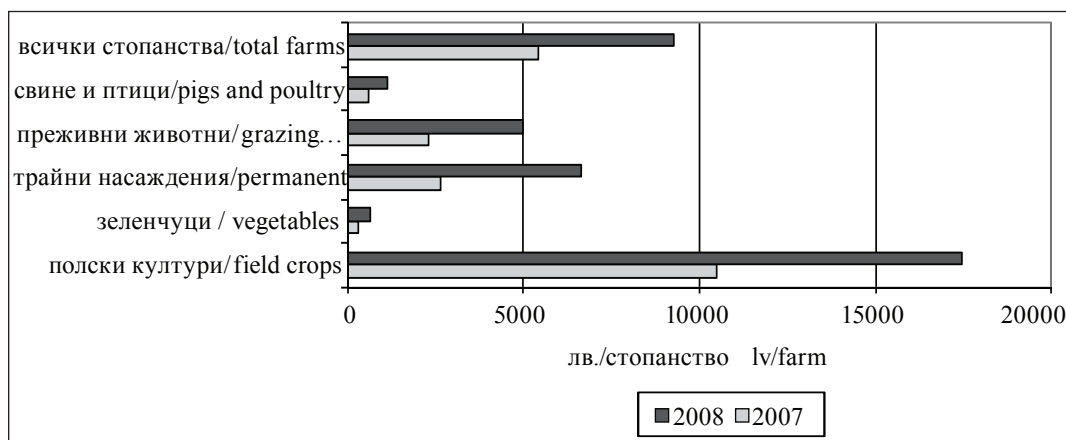
Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ/Source: MAF, Agrostatistics, FADN.

Фиг. 2. Относителен дял на субсидиите към разходите на дка по специализация на стопанствата

Fig. 2. Relative share of subsidies in the expenses of da by farms' typology

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ/Source: MAF, Agrostatistics, FADN.

Фиг. 3. Среден размер на субсидиите по специализация на стопанствата

Fig. 3. Average amount of subsidies by farms' typology

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ/Source: MAF, Agrostatistics, FADN.

панствата с полски култури – през 2008 г. близо 4 пъти спрямо 2006 г. Акумулирането на значителни суми от единните плащания и очакваното повишение на доходите стимулират инвестиционната активност и разширяват достъпа до обществени програми на стопанствата (предимно едрите) от този сектор. Пример за това е, че 87% от подкрепените стопанства по Мярка 121 от ПРСР са едри стопански структури в зърнопроизводството и маслодайните култури (фиг. 4).

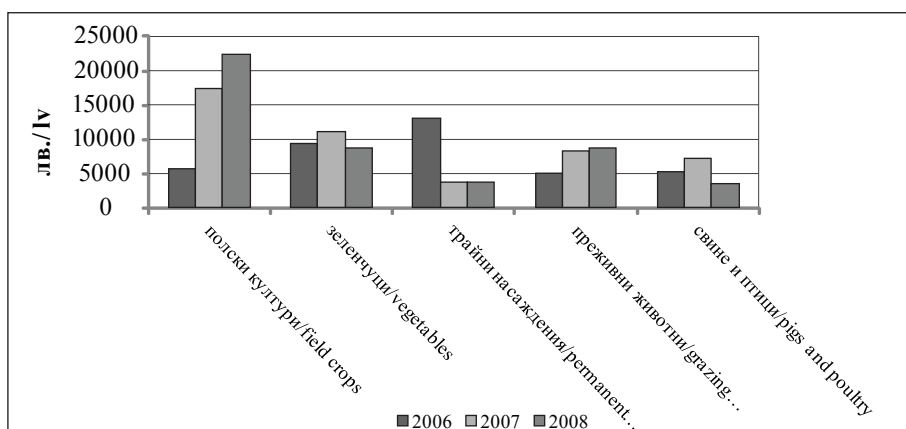
Макар и с по-нисък темп, трайно нарастват и доходите на стопанствата с преживни животни – със 70% през 2008 г. спрямо 2006 г.

Колебливите тенденции в размера на реализирания НД в стопанствата със зеленчуци, свине и птици са свързани със значително нарастване на междинното потребление през 2008 г., в резултат на поскъпване на цените, което не може да се ком-

пенсират от получените субсидии. Значителният спад на НД в стопанствата с трайни насаждения след 2006 г. се дължи на кризата в сектора и само благодарение на получените субсидии производителите реализират положителен доход.

Проследявайки дела на субсидиите в НД се вижда, че нараства значението на плащанията, макар и в различна степен при формиране на доходите при всички стопанства. Отчита се ръст на директните плащания при всички стопанства през 2008 г. спрямо 2007 г. (фиг. 5).

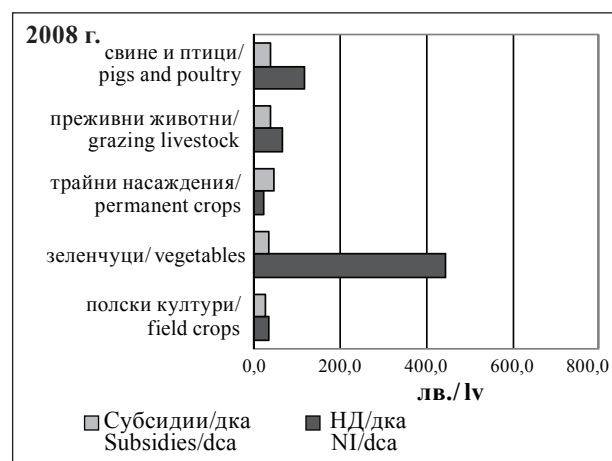
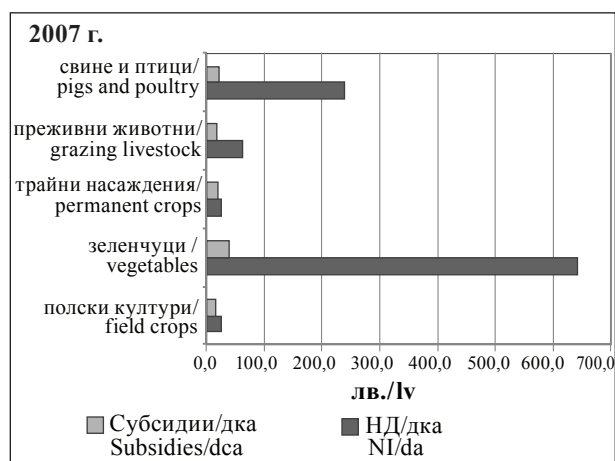
При стопанствата с полски култури постигнатото равнище на доходност се определя изключително от размера на получените субсидии, които представляват близо 80% от реализирания НД през 2008 г. При трайните насаждения единните плащания покриват загубата на стопанствата и спомагат да се реализира минимален доход. При

Фиг. 4. Среден нетен доход по специализация на стопанствата

Fig. 4. Average net income by farms' typology

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ/Source: MAF, Agrostatistics, FADN.

Фиг. 5. Среден НД и субсидии на дка по специализация на стопанствата

Fig. 5. Average NI and subsidies of da by farms' typology

Източник: МЗХ, Агростатистика, СЗСИ и собствени изчисления.

Source: MAF, Agrostatistics, FADN and own calculations.

стопанствата с преживни животни над половината от НД е в резултат на получените субсидии. При стопанствата със зеленчуци, свине и птици ръстът на дела на субсидиите в НД през 2008 г. спрямо 2007 г. не се дължи толкова на нарастване на субсидиите, а на значителното намаление на НД.

По-детайлният анализ на динамиката на равнищата на НД за периода преди и след присъединяването на страната към ЕС показва, че в условията на евроинтеграция реализираните средни равнища на НД, без получените субсидии, бележат тенденция към намаляване при всички специализирани стопанства. Това се дължи на нарасналото междинно потребление. Без получените субсидии най-висок доход реализират стопанствата със зеленчуци.

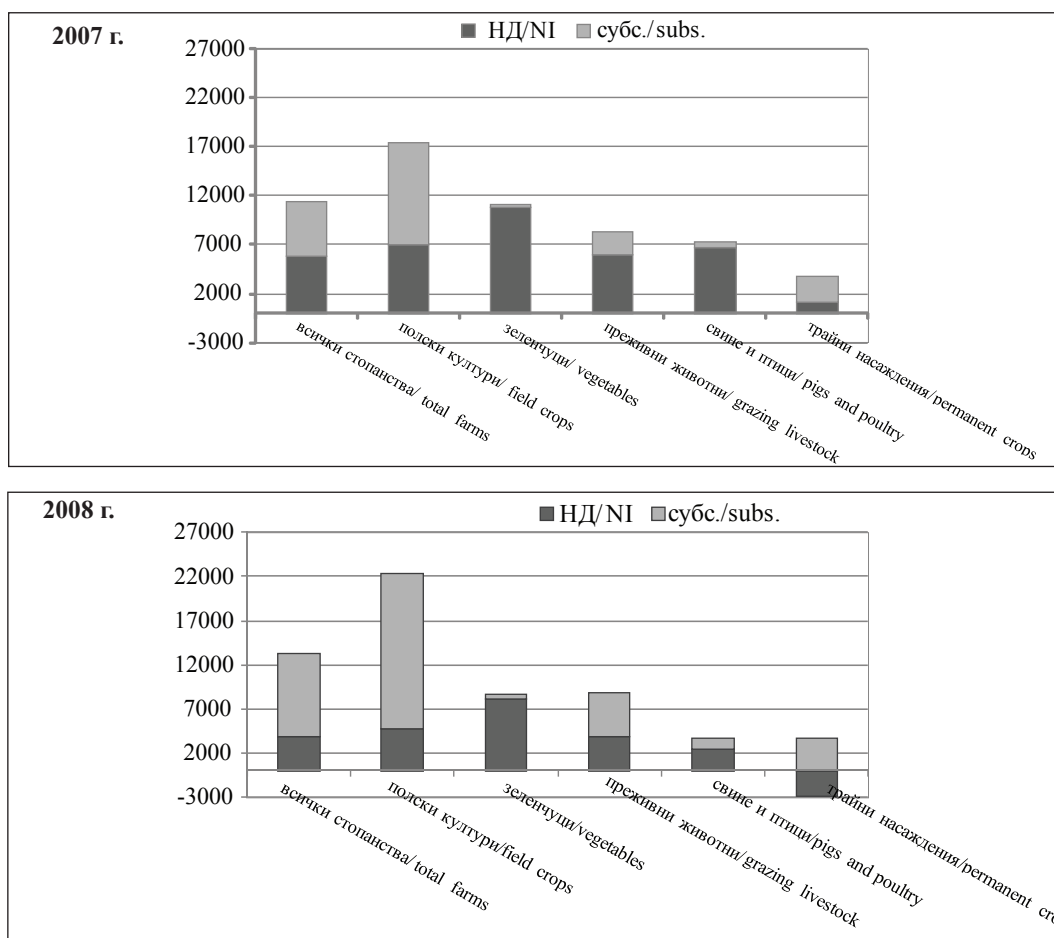
Сравнителният анализ показва, че, като се отчете подкрепата, в резултат на получените по-високите субсидии НД на стопанствата с полски

култури е над средното равнище за страната. Всички останали стопанства реализират по-нисък НД от средния, като разликата през 2008 г. се увеличава (фиг. 6).

Производството остава нискодоходно и неэффективно - запазва се ниският относителен дял на НД в БП на стопанствата през 2007 г., а равнищата им продължават да намаляват през 2008 г. Най-значително е намалението на дела на НД в брутната продукция при зеленчукопроизводителните стопанства - почти наполовина - от 31,2% на 15,8%, и в стопанствата, отглеждащи свине и птици - от 11,1% на 6,6%.

Анализ по икономически размер на стопанствата

Съгласно приетата класификация стопанствата по икономически размер са разпределени в три групи:

Фиг. 6. Реализиран НД със и без субсидии по специализация на земеделските стопанства, лв.

Fig. 6. NI achieved with and without subsidies by farms' typology, lv

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика”, СЗСИ и собствени изчисления.

Source: MAF, Agrostatistics, FADN and own calculations.

- малки стопанства от 1-7 ИЕ – 106 328 бр.¹, с относителен дял в структурата на стопанствата над 1 ИЕ - 90%;

- средни от 8-40 ИЕ – 7911 бр., чиито дял е 6%;

- едри стопанства с над 40 ИЕ – 3333, с дял 2%.

За анализирания период и при трите групи стопанства по икономически размер се очертава тенденция към увеличение на подкрепата, но разликата в размерите на ИЗП на стопанствата определят значителната диференциация в размера на получените субсидии.

За периода 2006-2008 г. средният размер на директните плащания в малките стопанства е нараснал 8 пъти – от 287 лв. на 2 514 лв., при средните стопанства увеличението е 5 пъти - от 4 633 лв. на 23 101 лв., при едрите стопанства нарастването е 10 пъти – от 20 134 лв. на 191 489 лв. (фиг. 7).

Резултатите показват, че при всички стопанства получените субсидии играят съществена роля при формирането на нетния им доход (НД). Делът на субсидиите при малките стопанства е по-нисък от средния за страната, докато при средните и едри стопанства за 2008 г. делът на плащанията формират над 80% от техния нетен доход (табл. 2).

Проследявайки получения НД със субсидиите на 1-ца площ през 2008 г., по икономически размер на стопанствата - (стопанствата с 1-7 ИЕ реализират 36 лв./дка; от 8-40 ИЕ – 72 лв./дка и над 40 ИЕ -32 лв./дка), се вижда, че размерът не е определящ за постигнатото равнище на доходност. Данните показват, че едрите стопанства не са реализирали предимствата си от едромашабно производство и са с най-ниска доходност на 1-ца площ. Най-висока доходност от 1-ца площ са получили средните стопанства, следвани от малките стопанства.

В рамките на стопанските единици по-ниският икономически потенциал на малките стопанства предопределя ниския размер на реализирания НД и на получените директни плащания. Въпреки постигнатото увеличение на НД със субсидиите през 2008 г. спрямо 2006 г. с 58%, получените доходи в малките стопанства остават над 2 пъти по-ниски от средните за стопанствата в страната.

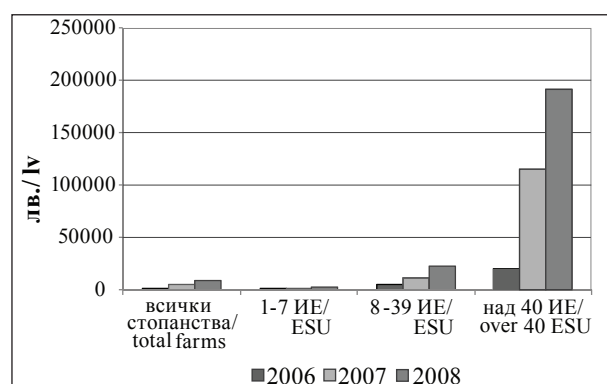
По-добрата осигуреност със земя и по-високият икономически потенциал на средните стопанства водят до реализирането на по-висок НД
1 По данни за 2008 г.

със субсидии от средния за страната – за 2008 г. близо 2 пъти по-голям.

Поради значително по-добрата си осигуреност със земя, обаче, едрите стопанства реализират висок НД и привличат големи суми от директни плащания. В резултат на което са постигнали значителен ръст на НД. За 2007 г. увеличението на НД със субсидиите е над 2 пъти спрямо 2006 г., а през 2008 г. - 1,6 пъти спрямо 2007 г.

В резултат на получените субсидии разликата между доходите на едрите стопанства и на останалите две групи силно се задълбочава. За сравнение, докато през 2006 г. доходите на едрите стопанства са 11,5 пъти по-високи от средните за стопанствата, то през 2008 г. тази разлика е над 18 пъти (фиг. 8).

При незначителния дял в структурата на стопанствата, голямото увеличение на НД при едрите стопанства не може да повлияе съществено върху средното равнище на НД на стопанствата в страната.

Фиг. 7. Размер на субсидиите по специализация на стопанствата

Fig. 7. Amount of subsidies by farms' typology
Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика”,
СЗСИ и собствени изчисления.

Source: MAF, Agrostistics, FADN and own calculations.

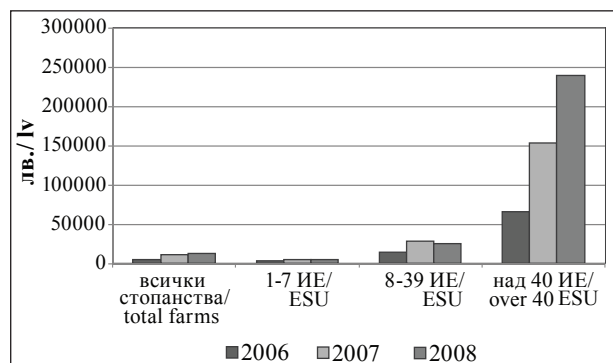
Таблица 2. Относителен дял на субсидиите в НД на стопанствата, %

Table 2. Relative share of subsidies in NI of farms, %

Икономически размер на стопанствата Economic size of the farms	2007	2008
Всички стопанства/Total farms	47,6	70,1
1-7 ИЕ/ESU	25,9	46,2
8-40 ИЕ/ESU	41,9	89,2
Над 40 ИЕ/Over 40 ESU	75,2	83,0

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика”,
СЗСИ и собствени изчисления.

Source: MAF, Agrostistics, FADN and own calculations.

Фиг. 8. Нетен доход по икономически размер на стопанствата

Fig. 8. Net income by economic size of farms
Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика”,
СЗСИ и собствени изчисления.

Source: MAF, Agrostatistics, FADN and own calculations.

Въз основа на анализа на влиянието на директните плащания върху доходите по типове стопанства могат да се направят следните обобщаващи изводи:

- Директните плащания оказват положително въздействие за нарастване и стабилизиране доходите на земеделските стопанства.

- Наблюдават се съществени различия в равнището на подкрепа по специализация на стопанствата:

- нарастващо значение на субсидиите при формирането на доходите на стопанствата с полски култури;

- стабилизираща роля при доходите на стопанствата с трайни насаждения и преживни животни;

- почти неутрално влияние по отношение доходите на стопанствата със зеленчуци, свине и птици.

- Задълбочава се диференциацията между доходите на едрите и останалите две групи стопанства - малки и средни.

- Значително се облагодетелстват малък брой едри стопански структури в сектор полски култури (предимно зърнено-житни и слънчоглед), които се развиват в икономически граници, съизмерими и дори по-високи от европейските стопанства.

- Общата оценка е, че директните плащания оказват общо положително влияние върху доходите на стопанствата, но по типове стопанства подкрепата е неравномерна и небалансирана.

ЛИТЕРАТУРА

Башев, Х., Н. Котева, М. Младенова. 2012. Ефек-

ти от прилагането на ОСП на ЕС върху земеделските стопанства. ИАИ, ССА, С. с. 44.

МЗХ, „Агростатистика”, Система за земеделска и счетоводна информация, 2007, бр. 149/2009 г.

МЗХ, „Агростатистика”, Система за земеделска и счетоводна информация, 2006, бр. 148/2009 г.

МЗХ, „Агростатистика”, Система за земеделска и счетоводна информация, 2008, бр. 167/20011 г.

The Impact of Direct Payments on Agricultural Farms' Income

N. KOTEVA

Institute of Agricultural Economics, Sofia

(Summary)

Issues, concerning the impact of direct payments on the agricultural sector and the development of agricultural farms, are multilayered and complex, that is why the research is based specifically on agricultural farms' income.

Objective of this article: Based on the analysis, the objective of this article is to make an assessment of the impact of direct payments on agricultural farms' income by specialization and economic size under the conditions of the Single European Market.

The study is based on information from the observed farms, included in the Farm Accountancy Data Network (FADN).

Based on the analysis of the impact of direct payments on the income by farms' typology, the following summary conclusions have been made:

- Direct payments influence positively the increase and stabilization of agricultural farms' income;

- There are significant differences in the level of support by farms' typology:

- Increasing significance of the subsidies for the formation of the income of field crop farms;

- Stabilizing role for the income of farms with permanent crops and grazing livestock;

- Almost neutral influence regarding income of farms with vegetables, pigs and poultry;

- There is a deepening income differentiation between the big farms and the other two groups of farms-small and medium.

- There is significant benefiting of a small number of big agricultural structures in the field crops sector (mostly cereals and sunflower), developing in economic boundaries comparable or even higher than those of European farms.

- The overall assessment is that direct payments have total positive effect on farms' income, but the support by farms typology is uneven and unbalanced.

Key words: agricultural farms, CAP of EU, direct payments, agricultural farms' income